

- فروردین ۱۳۴۲ در مشهد چه گذشت؟

با یافشاری حکومت برای به اجرا درآوردن طرح های اعلام شده، امام خمینی^(ع) در هفته آخر سال ۱۳۴۱ طی اطلاعیه‌ای عزای عمومی اعلام کردند، ازاین رو آیت... میلانی در اعلامیه‌ای در ۲۸ اسفند ۱۳۴۱، با اشاره به اقدامات خلاف دین و صلاح کشور، اعلام کردند که ملت ایران امسال عید ندارد. در نتیجه تحریم عید نوروز، در مشهد از همان روز اول فروردین ۱۳۴۲ پرچم‌های سیاه نصب شد. در روز دوم فروردین به مناسبت سالروز شهادت امام جعفرصادق^(ع) در منزل آیت... قمی مجلسی برگزار شد. حکومت نیز از ترس اقدامی از سوی مردم، برای برخورد با حرکت‌های احتمالی تکاوهرای زیادی به مشهد فرستاد. در این مجلس ابتدا حجت‌الاسلام شیخ عباس واعظ طبعی سخنرانی و اظهار کرد: «آمریکایی‌ها و اجانب ما را منحرف کرده و زنان و دختران ما را به‌سوی نیستی می‌کشاند.» سپس آیت... سید حسن قمی در سخنانی از خفقان حاکم بر جامعه انتقاد کرد. درادامه نیز اعلامیه مشترک آیت... میلانی و آیت... قمی در انتقاد از اعمال حکومت پهلوی قرائت شد. در این هنگام، نیروهای نظامی به مردم حمله کردند و زدگیری‌ها آغاز شد. به دنبال آن، بعدازظهر همان روز، ساعت ۲۰ کمیسیون امنیت استان با حضورسید جلال الدین تهرانی، استاندار وقت مشهد، در باغ ملک‌آباد تشکیل جلسه داد. تصمیم بر این شد که مرحوم شیخ احمد کافی و حجت‌الاسلام شیخ عباس واعظ طبعی را دستگیر کنند. استاندار نیز به آیت... میلانی و قمی تذکر داد که برای آرامش کشور تلاش بیشتر داشته باشند.

به دنبال حمله نظامیان حکومت پهلوی به مدرسه فیضیه در دوم فروردین ۱۳۴۲ و رسیدن خبر آن به مشهد، شهر مشهد به مدت پنج‌روز تعطیل شد. جامعه روحانیت مشهد به‌منظور همدردی و پشتیبانی از حوزه علمیه قم در ۶ فروردین ۱۳۴۲ به مدت سه روز دست به اعتصاب زد و روحانیان از اول تا ششم ذیقعه ۱۳۸۲، مطابق با هفتم تا دوازدهم فروردین ۱۳۴۲، به عنوان اعتراض به این حمله حکومت، از رفتن به مساجد و اقامه نماز جماعت خودداری کردند. آیت... میلانی دراین راستا اعلامیه‌ای به زبان عربی مبنی بر اعلام اعتصاب نماز جماعت صادر کرد.بازاریان نیز در حرکتی هماهنگ با روحانیان، سه روزاعتصاب کردندودر پایان دست به تظاهرات زدند. مردم مشهد نیز در یک اقدام طاق نصرت‌هایی را که برای ورود شاه به مشهد ساخته شده بودند، به آتش کشیدند. در نتیجه این اقدام، مأموران حکومت به مردم حمله کردند که دراین بین تعدادی از مردم، طلاب و دانشجویان شهید و زخمی شدند.تظاهرات مردم باعث شد محمدرضاپهلوی سفر خود را به تأخیر اندازد و از طرفی حکومت سعی کرد علت این تأخیر را بدی هوا نشان دهد. آیت... سیدهادی میلانی در اقدامی، از طلایی که در این ایام دستگیر، زندانی و مجروح شده بودند با پرداخت مقداری هزینه و شهریه دلجویی کرد.به دنبال این اقدام، حسن باکروان، رئیس ساواک حکومت پهلوی، به ساواک مشهد دستور داد که مبارزات آیت... سید هادی میلانی و آیت... قمی و سایر علمای مشهد را طی اجرای برنامه‌هایی خنثی و مردم را از اطراف آن هادور کنند، درعین حال با محدود ساختن و منزوی کردن آن‌ها، موقعیتی فراهم کنند تا ارتباط میان آن‌ها و نیروهای مبارز قطع شود تا روحانیان مجبور به تسلیم یا خروج از کشور شوند.

- محرّم ۱۳۴۲ در مشهد

به دنبال چاپ و توزیع اعلامیه امام خمینی^(ع) مبنی بر توصیه به علما و وعاظ برای افشای ماهیت حکومت در ایام محرم، مهدی عراقی، یکی از اعضای هیئت‌های مؤتلفه، از سوی امام مأموریت یافت که اعلامیه را به مشهد آورد و به امضای آیت... میلانی و سپس آیت... قمی برساند. با امضای آن دو، اعلامیه انتشار یافت. سپس اهل منبر در مشهد در حرکتی افشاگرانه به بازگویی اعمال خلاف دین توسط حکومت پهلوی پرداختند. مردم نیز با دست‌به‌دست کردن اعلامیه‌ها، آن‌ها را بر دیوارها نصب می‌کردند که این کار باعث دستگیر شدنشان توسط نیروهای نظامی می شد. آیت... قمی در سخنرانی‌اش در روز دوم محرم به این دستگیری‌ها اشاره کرد.

شروع سرنگونی

نگاهی به وقایع روزهای پیش و پس از قیام ۱۵خرداد ۱۳۴۲ در شهر مشهد

روزنامه اطلاعات در گزارش مفصلی که روز ۱۶ خرداد از وقایع روز گذشته‌اش منتشر کرد، به حضور تانک‌های نظامی و تیراندازی به سوی مردم اعتراف کرد

توران منصوری^۱ برای بررسی قیام ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ باید به پیش‌زمینه‌های آن نگاه کرد. از جمله اتفاقاتی که سال قبل و ماه‌های ابتدایی سال ۱۳۴۲ در شهرهای مختلف کشور روی دادند. معمدرضا پهلوی در راستای اجرای سیاست‌های آمریکا، تشکیل انجمن‌های ایالتی و ولایتی را اعلام کرد. این مصوبه در جلسه هیئت‌دولت در ۱۴ مهر ۱۳۴۱ به تصویب رسید. با انتشار خبر آن و به‌دلیل تقابل برخی از مواد آن با اسلام، سیل مخالفت‌ها آغاز شد. چندی بعد با اعلام اصول شش‌گانه از سوی دولت حکومت پهلوی، آیت... میلانی در نامه‌ای به محمدرضا پهلوی چنین نوشت: «وضع کشور، به‌خصوص مشهد، متشنج است. مستدعی است دولت را از این مراجعه به آرای عمومی که نه با جهات شرعی مطابق است و نه با موازین حقوقی به صلاح عموم ملت می‌باشد، منصرف سازد...» اما شاه بدون توجه به مخالفت‌ها، روز مراجعه به آرای عمومی را اعلام کرد. بیشتر نمازهای جماعت در شهر مشهد در مخالفت با فرزندوم تعطیل شد. آیت... سید حسن قمی شرکت در فرزندوم را حرام اعلام کرد؛ همچنین آیت... قمی درصدد انتشار اعلامیه مشترکی بودند که امکان چاپ آن فراهم نشد. حکومت پهلوی در اقدامی دیگر تا روز انتخابات دست به تبلیغات گسترده‌ای درباره لویایح شش‌گانه زد و در روزنامه‌های رسمی اخباری مبنی بر شور و اشتیاق مردم برای شرکت در انتخابات منتشر کرد اما باوجود این تبلیغات، بیشتر مردم در روز رأی‌گیری از منازل خود خارج نشدند و بازار نیز تعطیل شد؛ اگرچه حکومت پهلوی بعدتر مدعی حضور گسترده مردم در انتخابات شد.

حکومت پهلوی به نصب اعلامیه امام خمینی^(ع) بر روی دیوارها حساس بود. ازاین‌رو در روز دهم خرداد که مردم مشغول خواندن اعلامیه امام^(ع) در جلوی در مسجد گوهرشاد بودند، یکی از مأموران حکومت پهلوی به نام غلامعلی شباهنگ، اعلامیه امام خمینی^(ع) را پاره کرد که از سوی حسن کبایی، یکی از افراد حاضر در صحنه، مورد هجوم قرار گرفت و با ضربات کارد او کشته شد. با افزایش عکس‌های امام خمینی^(ع) بر روی درودیوار شهرها در آغاز محرم، ساواک در بخش نامه‌ای به شهرهای مختلف، از جمله مشهد، دستور داد: «در هر مغازه و محلی که عکس آیت... خمینی^(ع) (الصاق شده روی آن تمثال حضرت امیرالمؤمنین^(ع) چسبانده شود... آیت... سید حسن قمی روز دهم خرداد ۱۳۴۲ از مردمی که در مراسمی در منزلش شرکت داشتند خواست به دیگران نیز اطلاع دهند که وی سه روز آینده قصد ایراد سخنان مهمی درباره مسائل روز دارد. در روز موعود یعنی در عاشورای سال ۱۳۴۲، برابر با ۱۳ خرداد، جمعیت زیادی در منزل آیت... قمی اجتماع کردند. ابتدا واعظی چون واعظ طبعی، ابوالحسن ضیا، شیخ احمد کافی و شیخ محدث سخنانی ایراد کردند. سپس آیت... قمی در سخنرانی خود اقدامات دولت را خلاف شرع و قرآن دانست و با اشاره به اصلاحات ارضی گفت: «اصلاحات ارضی این نیست که مال مردم را به زور بگیرند؛ این خلاف قرآن و دین اسلام است.» در ادامه نیز درباره آزادی زنان و حق رأی آن‌ها در انتخابات سخن گفت. سپس با اشاره به مبارزه حکومت پهلوی با اسلام، مردم را به مقاومت دعوت کرد و فرزندوم ۶ بهمن ۱۳۴۲ حکومت

پهلوی را قلابی خواند و اعلام کرد که حکومت اقدامات در تقابل اسلام را اصلاحات اعلام کرده است و ازاین‌رو از مردم خواست دست از مبارزه نکنند. در ۱۴ خرداد نیز مردم همچنان در توزیع و چسباندن اعلامیه به دیوارهای مسجد گوهرشاد مشغول بودند که براساس گزارش ساواک به این دلیل ۱۵۰ نفر در این روز دستگیر شدند. توزیع‌کنندگان اعلامیه‌ها اغلب طلاب جوانی بودند که بابت آیت... قمی در رفت‌وآمد بودند.

- صبح مذهب روز ۱۵ خرداد

در روز ۱۵ خرداد، سربازها و تانک‌ها شهر مشهد را اشغال کرده بودند و زو اندام‌ها با اسب به مردم کوچه و بازار حمله می‌کردند؛ زیرا در شب ۱۵ خرداد، نزدیک به ۲۰ هزار نفر از مردم در منزل آیت... قمی برای اجرای مراسم گرد آمده بودند. در همین روز حکومت از ترس، هشت کامیون حامل سرباز برای هشت کانتنری و یک گردان برای استقرار در اطراف حرم امام رضا^(ع) اعزام کرد.

در روز ۱۵ خرداد، ساعت ۸ صبح، مجلس سوگوری در منزل آیت... قمی برگزار شد. آیت... قمی در سخنرانی‌ای با اشاره به مسائل روز، اقدامات حکومت را محکوم به شکست دانست. حجت‌الاسلام شیخ‌عباس واعظ طبعی نیز گفت: «با وضع حاضر و دخالت دادن فرقه ضاله یهود به دستگاه‌های دولتی و دستگاه قضاوت، قوانین الهی به فراموشی سپرده شد.» در پایان مراسم، آیت... قمی برای اقامه نماز جماعت راهی مسجد گوهرشاد شد. عده زیادی از مردم نیز وی را همراهی کردند. حکومت پهلوی در اقدامی همه نیروهای خود را در جای جای

حسین بیات^۲ از روزنامه آمریکایی «نیویورک هرالدریون»، در سال ۱۹۴۴ میلادی از ترکیب دو روزنامه بزرگ «نیویورک هرالده» و رقیب کوچک‌ترش، «نیویورک تریبیون»، شکل می‌گیرد. این روزنامه از جمله روزنامه‌هایی است که در خرداد سال ۱۳۴۲ به حوادث جاری ایران واکنش نشان می‌دهد و در شماره‌های ۸ و ۹ ژوئن ۱۹۶۳ میلادی، برابر با روزهای ۱۸ و ۱۹ خرداد ۱۳۴۲، گزارش مفصلی از شرایط کشور ما منتشر می‌کند. در یکی از گزارش‌های اداره کل سوم ساواک که در پرونده تظاهرات ۱۵ خرداد نیز باایگانی شده است، ترجمه این دو گزارش «نیویورک هرالدریبیون» آمده است. متنی که می‌خوانید بخش‌هایی از این گزارش ترجمه‌شده ساواک است.

در این هفته هنگامی که مردم و ملاها مشغول عزاداری بودند، اغتشاش

و انقلاب علیه شاه را آغاز نمودند. هرچند تانک‌ها و نیروهای مسلح دولت اغتشاشیون را در بازار تهران درهم شکست و همچنین در شهرهای مقدس قم و مشهد هم آن‌ها را تارومار کرد و در مکه فرهنگی ایران، یعنی کاشان و شیراز هم توطئه‌کنندگان و اغتشاشیون پراکنده شدند و در نتیجه چندین کشته و زخمی به جا گذاشتند اما هنوز ظلم درهم شکسته نشد.

...حرارت مذهبی که این هفته ملاها و آخوندها علیه قانون اصلاحات ارضی و قانون حق بانوان که شاه ایران آن را به تصویب مردم رسانید، ایجاد کردند، به این آسانی و به این زودی سرد نخواهد شد. دولت ایران با بازداشت یک عده از سران مهم مذهبی که از دشمنان سرسخت این اصلاحات به شمار می‌روند کار را بدتر و پیچیده‌تر کرد. رهبر فرقه شیعه آیت... روح... خمینی اکنون در زندان است. اول، رهبران مذهبی تظاهرات مذهبی و عزاداری، امسال را بديل به تظاهرات سیاسی نمودند و بعد بازداشت رهبران مذهبی، تظاهرات سیاسی را مبدل به اغتشاش نمودو سربازان بر روی اغتشاشیون آتش باز نمودند. ...اکثر ملاها و آخوندها با فتوای‌ها و مالکین بزرگ و سران عشایر که مخالف اصلاحات شاه می‌باشند، ائتلاف کرده‌اند. در استان‌ها، مخصوصا در استان فارس در جنوب ایران به طور دائم بین نیروهای مسلح ایران و عشایر زد و خورد ادامه دارد و این تصادمات مسلمانانه به خوبی اتکای شاه را و به وفاداری نیروهای مسلح ایران نشان داده

است که در راه دین چند روزی تأسی به بزرگان دین

کنم، خاصه در این ایام.»

باتوجه‌به اهمیت شهر مشهد، اسدا... علم در کابینه خود اعلام کرد برای جلوگیری از هم‌صدا شدن دو شهر مشهد و قم، آیت... خمینی^(ع) را در قم و آیت... قمی

را در مشهد دستگیر کردیم.

در صبح ۱۵ خرداد آیت... میلانی از دستگیری امام خمینی^(ع) اطلاع یافت. در این هنگام دو نفر به نمایندگی از استاندار به منزل او آمدند. آیت... میلانی به آن‌ها گفت: «من عمر خود را کرده‌ام و در این مدت شاهد تحولات زیادی بوده‌ام. انقراض قاجار را دیده‌ام؛ از وضع مشروطیت مطلع هستم؛ تغییر رژیم عثمانی را شاهد بوده‌ام. وضعی که شما در پیش گرفته‌اید، برای خودتان نگرانی دارد.»

- حوادث بعد از ۱۵ خرداد

سکوت شهر مشهد را در ۱۶ خرداد فراگرفته بود. منزل آیت... میلانی در کوچه آقازاده توسط نیروهای نظامی محاصره و تلفن منزل او قطع شده بود. در مقابل در منزل چند مأمور برای کشیک جای گرفته و از رفت‌وآمد مردم جلوگیری می‌کردند. مردم مشهد در اعتراض به دستگیری امام خمینی^(ع) و آیت... قمی بازارها را بستند و دست به اعتصاب زدند. بسیاری از واعظی که در طول ایام محرم علیه حکومت پهلوی سخنرانی داشتند در دستگیر شدند. انمه جماعت مسجد گوهرشاد نیز دست به اعتصاب زدند و این اعتصاب از ۱۷ خرداد ادامه داشت. این کار برای حکومت به دلیل زیارتی بودن شهر مشهد بسیار گران تمام شد. درهای مسجد گوهرشاد از ۱۵ تا ۱۸ خرداد بسته شد و از ۱۸ خرداد از دوازده امام جماعت مسجد، تنها شش نفر از آن‌ها جهت اقامه نماز در مسجد حاضر شدند. مردم در تأیید ادامه مبارزه همچنان عکس‌های امام خمینی^(ع) را به مغازه‌های خود نصب می‌کردند. به دستور نخست‌وزیری، کمیته امنیت در استانداری خراسان تشکیل شد و بیست نفر ژاندارم و یک صد نفر سرباز پس از قیام ۱۵ خرداد به نیروهای شهریانی مشهد افزوده شدند.

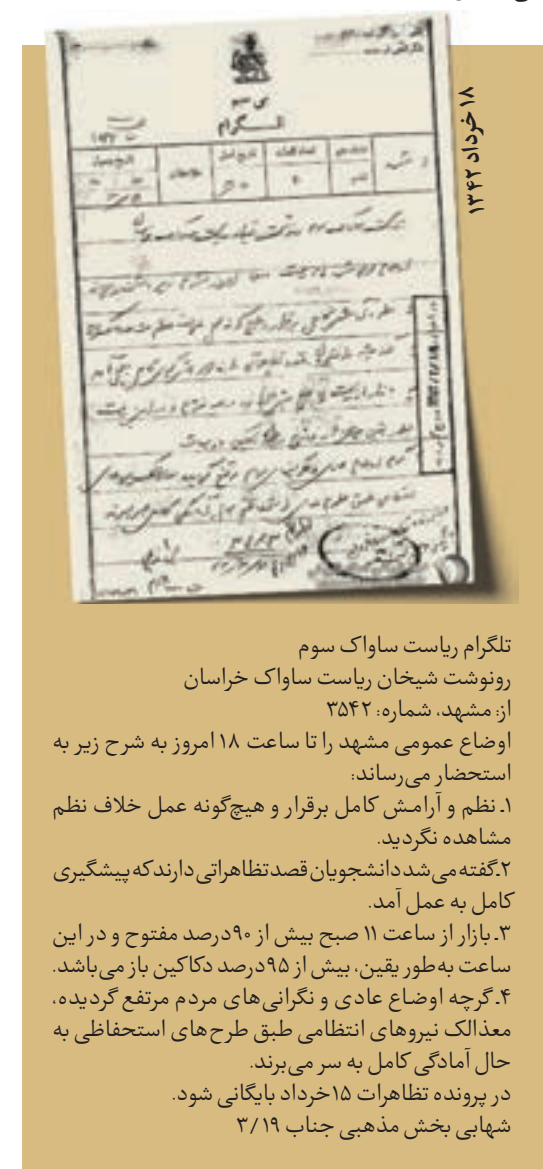
دو بیست نفر از طلبه‌های شهر که قصد تحصن در تلگراف‌خانه را داشتند با ارسال تلگرافی خواستار آزادی امام خمینی^(ع) و سایر علما شدند. حکومت پهلوی در اقدامی دیگر برای سرکوب‌کردن مردم، در روزنامه‌های عصر تهران در ۱۵ خرداد، اعلامیه‌ای را به نام آیت... میلانی و آیت... قمی جعل و منتشر کرد و با تیتیر درشت چنین نوشت: «حضرت آیت... میلانی و آیت... طباطبایی قمی مردم را به آرامش و رعایت نظم دعوت کرده‌اند.» تا بدین طریق از نفوذ آن‌ها برای خاموش ساختن مردم استفاده کنند.

لشکر ۱۲ خراسان که مسئولیت سرکوب قیام ۱۵ خرداد را در مشهد بر عهده داشت، برای قدرت‌نمایی یکی از روحانیان دستگیرشده به نام سید علی مددی را در ۳۰ خرداد ۱۳۴۲ در خیابان‌های شهر مشهد درحالی‌که جلوی او چند دربان و پشت وی چند دستگاه جیب مسلح ارتش بود، حرکت می‌داد که تماشای این منظره برای مردم ناراحت‌کننده و باعث تنفر بیشتر آن‌ها از حکومت پهلوی شد.

روحانیان مشهد در اقدامی هماهنگ با سایر مراجع و علما، در حمایت از امام خمینی^(ع) تصمیم گرفتند به تهران مهاجرت کنند. از مشهد حاج شیخ مجتبی قزوینی و آیت... میلانی عام‌تجهر شدند که حکومت پهلوی با اطلاع از موضوع مهاجرت آیت... میلانی، دستور بازگشت هواپیما را از میانه راه داد. تا اینکه آیت... میلانی در ۱۴ تیر ۱۳۴۲ عازم تهران شد و حمایت از امام خمینی^(ع) را در سطحی گسترده ادامه داد. او به مدت مدت روز در تهران ماند که در این مدت محور همه رویدادهای سیاسی بود و بسیاری از بزرگان تهران با آیت... میلانی ملاقات کردند و حمایت خود را از جامعه روحانیت به اطلاع وی رساندند.

با فرارسیدن چهلّم شهدای ۱۵ خرداد، در ۲۳ تیر ۱۳۴۲ در مشهد به این مناسبت تعطیلی عمومی اعلام شد و مردم از خانه‌های خود خارج نشدند؛ اگرچه این مبارزات به‌طور مستمر تا سال‌ها بعد و سرنگونی رژیم شاهنشاهی ادامه یافت.

برگرفته از پایگاه اطلاع‌رسانی ۱۵ خرداد ۱۳۴۲

تلگرام ریاست ساواک سوم رونوشت شیخان ریاست ساواک خراسان

از مشهد، شماره: ۲۵۴۲

اوضاع عمومی مشهد را تا ساعت ۱۸ امروز به شرح زیر به

استحضار می‌رساند.

۱. نظم و آرامش کامل برقرار و هیچ‌گونه عمل خلاف نظم

مشاهده نگردید.

۲. گفته می‌شد دانشجویان قصد تظاهراتی دارند که پیشگیری

کامل به عمل آمد.

۳. بازار از ساعت ۱۱ صبح بیش از ۹۰ درصد مفتوح و در این

ساعت به‌طور یقین، بیش از ۹۵ درصد دکان‌ین بازمی‌باشد.

۴. گرچه اوضاع عادی و نگرانی‌های مردم مرتفع گردیده،

معاذکال نیروهای نظامی طبق طرح‌های استحفاظی به

حال آمادگی کامل به سر می‌برند.

در پرونده تظاهرات ۱۵ خرداد باایگانی شود.
شهابی بخش مذهبی جناب ۳/۱۹